

Smålands Akademi

2009-2011

Ordets makt och kulturarvets kraft

Smålands Akademis skriftserie 15

Smålands Akademi har som syfte att sprida glans och ljus över den småländska vitterheten samt att främja en småländsk identitet.

Akademien, grundad 1993 av biskop Jan Arvid Hellström, professor Lars-Olof Larsson och fil. dr h.c. Stig Tornehed, har sin högtidssammankomst i nära anslutning till skaldebiskopen Esaias Tegnér's födelsedag den 13 november, då priser och belöningar utdelas för insatser i Akademiens anda.

Preses 2011 är Jan-Olof Johansson, dessförinnan Birgit Friggebo. Vice preses är Peter Aronsson och sekreterare Ingrid Nettervik.

Smålands Akademi har under 2009 - 2011 stötts av Erik Malmsten, Hallpressen, Hulfsfreds kommun, Jönköpings kommun, Kalmar kommun, Lantbrukarnas Riksförbund (LRF), Regionförbundet i Jönköpings län, Regionförbundet i Kalmar län, Regionförbundet Södra Småland, Saltkråkan AB, Tranås kommun, Växjö kommun och Växjö stift.

Utgivning

Smålands Akademi

Redaktion

Ingrid Nettervik

Layout och tryck

Föreningservice Växjö, 2011

© Smålands Akademi och resp. författare

ISSN 1104-4098

ISBN 91-975523-4-8

Innehållsförteckning

<i>Förord av Jan-Olof Johansson</i>	5
<i>Pristagare 2009</i>	7
<i>Tal till pristagarna</i>	9
<i>Smålands Akademis pris till Linnéuniversitetet av Birgit Friggebo</i>	9
<i>Ola Salo av Jan-Olof Johansson</i>	11
<i>Ida Andersen och Åsa Nyhlén av Stefan Edman</i>	13
<i>Tal till Johanna Thydell av Ingrid Nettervik</i>	14
<i>Tal till Jan Eliasson av Odd Zschiedrich</i>	16
<i>Arbetet med boken Stenminnen av Åsa Nyhlén</i>	18
<i>Arbetet med boken Stenminnen av Ida Andersen</i>	20
<i>Pristagarnas tack av Ida Andersen</i>	22
<i>Inträdestal år 2009</i>	
<i>Karin Alvtegen vid intagande av Stol nummer 6</i>	23
<i>Pristagare 2010</i>	27
<i>Högtidstal i Kristine kyrka 2010 av Jan-Olof Johansson</i>	29
<i>Tal till pristagarna</i>	
<i>Anita Liepe av Jan-Olof Johansson</i>	31
<i>Linnépristagarna av Stefan Edman</i>	33

<i>Pija Lindenbaum av Ingrid Nettervik</i>	35
<i>Kulturarv utan Gränser av Birgit Friggebo</i>	37
<i>Föreläsningar vid Smålands Akademis högtidssammankomst i Jönköping 2010</i>	
<i>Det skrivna ordet av Göran Rosenberg</i>	39
<i>Kyrkan berättar av Anita Liepe</i>	43
<i>Föreläsning i Tranås 2011</i>	
<i>När ishockeyn kom till Småland - och Tranås AIF gick till allsvenskan av Lars-Åke Engblom</i>	49
<i>Inträdestal år 2011</i>	
<i>När jag blev småländsk av Erika Lagerbielke</i>	53
<i>Ledamöter av Smålands Akademi 2011</i>	56

Förord

Av Jan-Olof Johansson Preses i Smålands Akademi

Småland är rikt! Fast någon skulle invända att man lärt sig att Småland är fattigt. Och var det inte fattigdom, missväxt, stenig och oländig mark som fick så många av våra småländska förfäder och mödrar att ge sig av för att finna ett drägligt liv i landet därborta. Precis som vi idag är "landet där borta" för andra människor på flykt undan fattigdom, svält och förtryck.

Men Småland är rikt och har alltid varit på natur och kultur. I Småland finns både högländ och slättland, sjöar och hav. Skog och äng. Snårig vildmark och öppna landskap. Och en oändlig massa sten. Sten som burits på, svurits över och som byggt upp ett kulturlandskap. Byggstenarna i den småländska kulturen är många. Några av dem möter vi i denna skrift genom tal och föredrag som hållits av pristagare till Smålands Akademis pris som kan delas ut tack vare generösa bidrag från flera sponsorer. För detta tackar vi varmt. Ledamöter bidrar också till beskrivningen av den småländska kulturen genom egna föredrag och tal till pristagare.

Och allt visar hän på att en sund kultur aldrig lever för sig själv utan är gränslös om än rotad i någon särskild mylla och vilande på en grundsten.

Välkommen att ta del av detta kulturella byggverk som speglas i denna skrift, *Ordets makt och kulturarvets kraft*.

Pristagare 2009

LINNÉPRISET tilldelas *Ida Andersen* och *Åsa Nyhlén* för det praktfulla verket *Stenminnen*, som kunskapsrikt, välskrivet och med stor fotografisk konstnärlighet dokumenterar ett särpräglat kännetecken för det småländska landskapet och samtidigt förtjänstfullt förmedlar ett omistligt stycke kulturhistoria.

Medutdelare är LRF.

WALLQUISTPRISET tilldelas *Ola Salo*. Han har genom sin språkliga tolkning och musikaliska och sceniska framställning av musikalen *Jesus Christ Superstar*, med småländsk fromhet som grund och dagsfärskt idiom som uttrycksmedel, gjort passionshistorien tillgänglig och berörande för människor, inte minst unga, i 2000-talets Sverige.

Medutdelare är Växjö stift

EMILPRISET TILL ASTRID LINDGRENS MINNE tilldelas *Johanna Thydell*. Hon har genom sina romaner *I taket lyser stjärnorna* och *Det fattas en tärning* med språklig säkerhet och på självlysande prosa visat sin förmåga att leva sig in i en osäker och otrygg tonårings komplicerade livssituation med de tvära kasten mellan hopp och förtvivlan.

Medutdelare är Saltkråkan AB.

SMÅLANDS AKADEMIS PRIS TILL DAG HAMMARSKJÖLDS MINNE donerat av grosshandlaren, ekon. dr h.c. Erik Malmsten tilldelas *Jan Eliasson*. Han har en lång och gedigen karriär som diplomat bakom sig, bland annat med flera viktiga uppdrag för FN, inte minst som ordförande för FN:s Generalförsamling. Genom sitt internationella engagemang för fred, utveckling och mänskliga rättigheter har Jan Eliasson verkat i samma anda som Dag Hammarskjöld, för humanitet, medmännisklighet och internationellt samarbete.

Priset har möjliggjorts av ovan nämnda donation.

SMÅLANDS AKADEMIS PRIS TILL LINNÉUNIVERSITET

För att slå en än starkare brygga mellan akademien och den högre utbildningen utdelar akademien i år ett särskilt pris i anledning av bildandet av *Linnéuniversitetet*. För sitt djärva tilltag att med Linné som förebild överskrida gränserna för de Små landerna och av två högskolor bilda ett universitet som med nyfikenhet, nyskapande och nyttiggörande utvecklar ekonomin, hushållningen, kulturkunskaperna och naturvetandet.

Priset är ett konstverk i glas utfört av Bertil Vallien.

Smålands Akademis pris till Linnéuniversitetet

Tal av Birgit Friggebo

För att slå en än starkare brygga mellan akademien och den högre utbildningen utdelar Smålands Akademi i år en särskild hyllning i anledning av bildandet av *Linnéuniversitetet*.

Kalmar och Växjö har gamla skoltraditioner runt sina domkyrkor med Växjö gymnasium från 1643 som den äldsta. Den mest ryktbare av eleverna, men bara en i en lång rad, är förstås Carl von Linné. I modern tid har gymnasierna kompletterats med professionsutbildningar, högskolor och forskning. Växjö fick en universitetsfilial kopplad till Lund 1967, blev en självständig högskola 1977 då även Högskolan i Kalmar startades, och ett universitet 1999. I Kalmar vetter högskolan mot havet och naturvetenskaplig forskning är där lika omfattande som den samhällsvetenskapliga är i Växjö. Skogen i inlandet lockar till forskning för byggande och energi med trä som råvara och ger på så sätt Växjö universitet en regional profilering, medan arkeologiämnets starka ställning Kalmar hämtar näring från det fornminnesrika Öland.

Idealen på universiteten är universella. Samtidigt är de lokala. Människor bor och arbetar, utforskar dynamiken bakom människo- och samhällsbyggande. De skapar förebilder och inspiration ur det som finns för det som komma skall.

2000-talets senmoderna samhälle hungrar efter framtidshopp. När industrisamhället ömsar skinn är kunskap och kultur viktiga lockrop. De drar unga människor, forskare och kreatörer till städer som hoppas på en framtid i en omgivning som präglas av avfolkning. Framtidstron besvärjer den oro som en osäker samtid bär på.

Förutom Smålands Akademi är det få sammanslutningar vars verksamhet omfattar hela landskapet. Linnéuniversitetet tar steg i den riktningen och visar vägen för mer av samverkan både i offentlig sektor och i näringsliv.

För sitt djärva tilltag att med Linné som förebild överskrida gränserna för de små landen och av två högskolor bilda ett nytt och större universitet som med nyfikenhet, nyskapande och nyttiggörande utvecklar ekonomin, hushållningen, kulturkunskaperna och naturvet-

andet, vill Smålands Akademi med denna symboliska gåva önska lycka till inför de framtida utmaningar som Linnéuniversitetet står inför.

Priset är ett konstverk i glas utfört och skänkt av Bertil Vallien. Ett stort tack till Bertil Vallien som på detta sätt tillsammans med oss hedrar Linnéuniversitetet. Motivet är en båt och i den finns en jordglob. Bertil Vallien vill med detta symbolisera en resa mot kunskapen.

Gåvan mottas av rektorn för Kalmars högskola Agneta Bladh och tf rektorn för Växjö universitet Lena Fritzén. Linnéuniversitetets förste rektor Stephen Whang har genom sin resa till Kina giltigt förfall.

Tal till Ola Salo

Av Jan-Olof Johansson

I en småländsk prästgård började ett sommarprogram i radions P 1 i somras.

Prästgårdar, inte minst småländska, har varit växtplatser för kulturell och andlig blomning till betydelse och inspiration för hela vårt land.

Den kulturella jordmånen har inte alltid berott på den höga takhöjden i prästgårdssalongerna och ofta har de tjocka timrade väggar krävt både kraft och mod för att tränga igenom.

Men förekomsten av kunskap och vetskapen om nödvändigheten att tolka ett gammalt budskap i varje ny tid har stimulerat tanken och gett näring åt skapandets process för att göra livet mer förståligt och rikt.

Den småländska prästgården i radion var Söraby prästgård utanför Växjö och sommarprataren var Ola Salo, årets mottagare av Wallquistpriset, och det var om honom själv det handlade.

Olas skapande började i Söraby prästgård och den första sången skrev han redan som fyraåring och gav den titeln ”Raggarbilar”.

På Katedralskolan i Växjö utvecklades kreativiteten och han författade och komponerade mässan *Lema Sabachtani*, Jesu arameiska ord på korset, Varför har du övergivit mig? Redan valet av titel reflekterar det som präglar mässan, en gymnasists funderingar och grubbleri om religion och tro på väg ut i världen.

Lite mer än 10 år senare med musikalframgångar och inte minst etableringen av *The Ark* både inom- och utomlands lät Ola sig utmanas av att ta sig an klassikern *Jesus Christ Superstar*, musikalen/rockoperan från 1970 av giganterna inom den branschen Andrew Lloyd Webber och Tim Rice.

Ola gjorde en nyöversättning och tolkning av verket, förutom att han framträdde i huvudrollen. Det är för översättningen och tolkningen av *Jesus Christ Superstar* han får Wallquistpriset, som ges för författarskap med kyrklig inriktning och till personer med anknytning till Småland och Växjö stift.

Med småländsk fromhet som grund och dagsfärskt idiom som uttrycksmedel, har Ola Salo, enligt Smålands Akademis mening, gjort

passionshistorien tillgänglig och berörande för människor, inte minst unga, i 2000-talets Sverige.

Med varmaste gratulationer också från medutdelaren Växjö stift överlämnar jag priset till den småländske prästsonen fortfarande på väg ut i världen, Ola Salo.

Tal till Linnépristagarna Ida Andersen och Åsa Nyhlén

Av Stefan Edman

Visste ni att de småländska stenmurarna innehåller 200 miljoner kubikmeter sten, lika mycket som i sjuttiofem Cheopspyramider? Enbart i Kronobergs skogar finns det så många stenmurar att de sammantaget skulle räcka en tredjedels varv runt jorden.

De här svindlande uppgifterna står att läsa i den vackra och märkvärdiga boken *Stenminnen*, med text av Ida Andersen och foto av Åsa Nyhlén. De berättar stenmurarnas historia, varför och när de blev till och hur de människor tänkte och levde som mödosamt byggde dem. Knappast någon aspekt lämnas ur sikte i detta ämne som faktiskt är betydligt mer komplext och mångfacetterat än man i förstone kunde tro.

Det blir ett stycke svensk ekonomisk och kulturell historia som fångar fantasin och tar oss med på en resa bakåt i tiden. Någon har sagt att stenmuren är en sinnebild för dubbelheten i människans natur; den har tyngd och förankras djupt i jorden, samtidigt som den representerar ett slags lätthet där den ringlar fram genom markerna.

”Far hade aldrig semester eller fritid”, säger sonen Jan i boken om sin far Helmer Karlsson. ”Han lade bara sten”. Grannarna berättar om hur Helmer om kvällarna reste sina murar i det svaga ljuset från en fotogenlampa. Och hur han ständigt för sin familj påtalade hur mycket bättre livet skulle bli för dem alla när åkrarna befriats från stenar och blivit släta och fina.

Ida Andersens texter är lättlästa och rika på fakta. Tillsammans med Åsa Nyhléns bilder – ofta med ett magiskt skimmer – formar de en sällsam helhet man gärna återvänder till.

Smålands Akademi och Lantbrukarnas Riksförbund tilldelar Åsa och Ida årets Linnépris. De får det ”för det praktfulla verket *Stenminnen*, som kunskapsrikt, välskrivet och med stor fotografisk konstnärlighet dokumenterar ett särpräglat kännetecken för det småländska landskapet, och som därigenom förmedlar ett omistligt stycke kulturhistoria”.

Tal till Johanna Thydell

Av Ingrid Nettervik

Kära Johanna!

Det blev mycket ståhej kring dig, när du debuterade 2003 med *i taket lyser stjärnorna*, bara 23 år gammal. Augustpriset i barn- och ungdomsboksklassen fick du dessutom. Du blev i ett slag en kändis. Jag kan tänka mig att det var en fördel att i ålder stå så nära bokens huvudperson, 13-åriga Jenna. Du har i varje fall lyckats enastående väl med att övertygande och utan vuxenklichéer skildra henne och hennes komplicerade livssituation med en cancersjuk mamma och en dålig självbild, så typisk för den begynnande puberteten. Du övertygar också i skildringen av Jennas komplexa känsla att å ena sidan vara djupt förtvivlad över mammans sjukdom, å andra sidan skämmas för henne, som när hon kommer flämtande och på kryckor till klassfesten. Och så skäms hon över att hon skäms! Och när du beskriver Jennas reaktion vid mammans död är det svårt att hålla tårarna borta. Utan sentimentalitet gör du detta och förmedlar en stark känsla av äkthet. I det sammanhanget vill jag också nämna den fina symboliken med stjärnorna som lyser i taket, som titeln lyfter fram. Här och i många andra avseenden lyser din författarbegåvning.

Ett annat spännande inslag i romanen är Ullis, den yppiga tjejen som allas blickar dras till och som ordnar fester som alla talar om. I själva verket är Ullis olycklig. Hennes mamma, Moderna morsan, är alkoholiserad. En av de starka scenerna i romanen är samtalet mellan Jenna och Ullis, när Ullis konstaterar att den största skillnaden mellan dem är att Jenna önskar att hennes mamma ska leva, medan Ullis största önskan är att hennes, Ullis, mamma ska dö.

En bidragande orsak till att du lyckas så väl är språket. Man känner sig som läsare närvarande i texten. Dialogen flyter som vore den autentisk, och det är minsann ingen lätt sak när det gäller tonårsjargong.

Jag minns att jag tänkte när jag skulle läsa din andra roman som kom tre år senare, *det fattas en tärning*, att en sådan bravad som debutromanen kan du väl knappast upprepa. Men det kunde du. Också här har språket samma övertygande ton av äkthet, samma starka lyster,

och även denna gång ger du en trovärdig skildring av hur komplicerat livet kan vara för en ung människa och visar att det bakom svartlackerade naglar och ett tufft yttre kan dölja sig en otrygg och osäker liten tjej. Puck, som huvudpersonen heter, har ändå en mamma som ser till att hemmet fungerar och som till sist visar hur mycket hon bryr sig om hur dottern har det. Emanuel däremot kan inte vara säker på att det finns mat hemma. Hans mamma har inte ens telefonen på när han försöker ringa hem för att tala om att han inte kommer hem till natten. Som i debutboken ger du inblickar i den sortens hem som man önskar att barn inte skulle behöva växa upp i, och det sker klart konstaterande och utan sentimentalitet eller pekpinnar.

Jag vet också att du har andra strängar på din lyra. Din röst har hörts i radio, du skriver manus för teve och du har egen författarskola. Men det är framför allt för dina starka ungdomsromaner och din förmåga att på självlysande prosa leva dig in i en osäker tonårings komplicerade livssituation med de tvära kasten mellan hopp och förtvivlan som Smålands Akademi i år ger dig Emilpriset till Astrid Lindgrens minne och sponsrat av Saltkråkan AB. Det är dessutom så att du fyller år i dag, på Astrid Lindgrens födelsedag. Varmaste gratulationer både till detta och till priset!

Tal till Jan Eliasson

Av Odd Zschiedrich

Smålands Akademis pris till Dag Hammarskjölds minne – donerat av grosshandlaren, ekonomie hedersdoktor Erik Malmsten – har för år 2009 tilldelats Jan Eliasson.

Jan Eliasson – elva bokstäver i mänsklighetens tjänst, elva bokstäver som utgjort skillnaden för så många. Tänk ändå vad en enda människa kan innebära och betyda.

Han steg på livets tåg i Kålltorp i Göteborg i det vi brukar kalla traditionell arbetarmiljö. Destinationen var UD och FN – men det är osäkert om han visste det då. Hållplatserna på vägen visade sig bli många, bland de första var Handelshögskolan i Göteborg under studieåren.

Kanske lärde han sig redan i Kålltorp att solidaritet och mänsklighet inte börjar i Nordkorea, Zimbabwe eller Sudan för att nu ta aktuella exempel. Dessa speciella mänskliga förmågor och egenskaper börjar på arbetsplatsen och skolgården, i trapphuset och vid busshållplatsen. Det börjar nämligen alltid i människans hjärta. Han förstod detta tidigt.

Redan 1965 kom han in vid Utrikesdepartementet och gick för första gången genom porten vid Gustav Adolfs torg i Stockholm. Under 80-talet var han rådgivare till Olof Palme när denne, på FN:s uppdrag, medlade i kriget mellan Iran och Irak. En av dessa oroshärdar som innehåller så mycket var, att sårskorpan ständigt har problem att läka. Men, förstod den unge tjänstemannen, tar man ut det oläkta i ljuset har det en tendens att torka ut.

Under fyra år runt 1990 var Jan Eliasson Sveriges ambassadör i FN och ett drygt decennium senare blev han ordförande i FN:s generalförsamling. Till den osedvanligt imponerande meritlistan på den nationella och inte minst internationella scenen kan nämnas uppdragen som kabinettssekreterare vid UD, Sveriges ambassadör i Washington i fyra år, vårt lands utrikesminister under en kortare period och FN:s speciella sändebud i Darfur i Sudan. Eliasson är även hedersdoktor vid universiteten såväl i Göteborg som i Uppsala.

Vår pristagare har emellertid inte glömt sitt ursprung och sina rötter. De gamla idealen gäller än, kompassriktningen är densamma. Nog håller han med William Faulkner som påstod att ”det förflutna är inte dött – det är inte ens förflutet”, och han aktar sig för att bli som bankiren, som började med två tomma händer och slutade med ett tomt hjärta.

Han visade det när han nyligen mötte den stora publiken i TV-programmet ”Här är ditt liv” genomsyrat av det största förtroende och den djupaste respekt från dem som mött honom i förhandlingar och överläggningar under årens lopp. Jag tror mig förstå att bakom kostymer och titlar finns det en ovanligt enkel och rejäl människa.

Smålands Akademi vill särskilt betona det internationella engagemanget för fred och mänskliga rättigheter, där Jan Eliasson verkat i samma anda som den person, som givit detta pris sitt namn. Årets prismottagare har följt prisgivarens vägmärken av humanitet, medmänsklighet och internationellt samarbete. Resan är förvisso inte slut – de viktiga uppdragen fortsätter, nu som särskild rådgivare till FN:s generalsekreterare.

Jag ber att å Smålands Akademis vägnar få överbringa de varmaste gratulationer till priset och ett hjärtligt lycka till inför kommande uppdrag och uppgifter. Det är som Nobelpristagaren Desmond Tutu sa en gång: ”De som orkar i världen, måste fortsätta orka!” Vi hoppas du gör det – käre Jan Eliasson!

Arbetet med boken Stenminnen

Av Åsa Nyhlén

Jag har ett tydligt minne av ett möte med en stenmur. Jag befinner mig i en småländsk fullvuxen granskog. Där, mitt i skogen stöter jag på en vällagd stenmur, något överväxt av mossa, men vacker och gåtfull där den ligger. Min första reaktion är att fråga mig varför man byggt en mur mitt i skogen? Muren visade sig omgärda ett mindre område där det också fanns rester av en husgrund och kanske också en raserad jordkällare samt ytterligare murar som ringlade vidare. Det stod snart klart för mig att murarna inte byggts i en skog utan i ett öppet odlingslandskap. Jag försökte föreställa mig hur denna plats kunde ha sett ut för kanske 100 år sedan. Jag såg då murarna i ett landskap utan gran, förmodligen uppodlat och betat av kreatur. Jag tänkte att jag skulle återvända med kameran nästa gång men det gjorde jag aldrig. Problemet då var att jag helt enkelt inte kunde placera in bilderna i ett sammanhang, så det föll i glömska.

När Ida något år senare tog upp sina funderingar på att man verkligen borde uppmärksamma de småländska stenmurarna uppstod plötsligt det sammanhang jag tidigare saknat. Att vi skulle göra en bok som berättar hela historien om de småländska stenmurarna blev snabbt självklart. Vi tvivlade aldrig på att ämnet skulle väcka många smålänningars intresse, vilket det också visat sig göra.

Arbetet med boken har gett mig en större kunskap om hur det småländska landskapet under en tämligen kort tidsperiod genomgått stora förändringar. Jag kan tydligare föreställa mig ett öppet odlingslandskap, åkrar fulla med odlingsrösen, kreatur som betar i utmarkerna. Jag kan se hur man börjar plocka bort rösen för att istället bygga raka murar längs åkerkanten, hur man bryter upp stenen ur marken och hur murarna sakta växer fram. Snart finns de överallt på landsbygden, runt gårdar och torp, runt åkrar och längs vägar, i skogen... Tusentals kilometer stenmur.

Uppvuxen i Småland som jag är och bosatt på landet trodde jag inte att jag en dag skulle kуска hela Småland runt i jakt på stenmurar. Men det har jag bokstavligen gjort. Hembygdsföreningarna har varit

till stor hjälp för att vi skulle få vetskap om alla dessa fantastiska murar. Man ska dock komma ihåg att de flesta av Smålands stenmurar inte finns dokumenterade i vår bok.

Oftast när jag kört iväg mot nya stenmurar för att fotografera har jag inte vetat vad som väntar mig. Och många gånger har jag blivit överväldigad av den stämning och skönhet som råder vid dessa övergivna byggnadsverk i naturen, som bortglömda minnesmonument där de ligger. Vad som också varit påtagligt vid dessa platser har varit tystnaden. Ljudet av sten som träffar sten har för länge sedan tystnat. Människorna har också tystnat och även odlingslandskapet har tystnat. Vissa av murarna har jag umgåtts med under flera dagar och vissa platser har jag återvänt till under olika tider på året. Det finns murar som jag känner lite extra för och som jag kan längta tillbaks till. Att besöka en stenmur är ett utflyktsmål jag varmt kan rekommendera och att upptäcka nya murar är för mig fortfarande ett äventyr.

Men mitt arbete har inte bara handlat om att dokumentera murarna där de ligger idag utan om att söka bildmaterial som berättar historien om den tid då murarna byggdes. Jag vill här tacka John Nilsson, den filmande lantbrevbäraren, för att han så generöst låtit oss använda sitt bildmaterial. Johns bilder och filmer är en oerhört viktig länk till den tid då man fortfarande lade stenmurar. Hans material, både som film och stillbilder, berättar också om den tid då murarna kom att ligga i vägen för ett modernare jordbruk, för skogsbruket, vägbyggen m.m. Effektiva maskiner kunde nu forsla bort en mur på någon dag, en mur som det kanske tagit år att bygga.

Avslutningsvis vill jag bara säga att jag är stolt över att jag tillsammans med Ida har bidragit till att lyfta fram de småländska stenmurarna som det fantastiska kulturarv de är. Jag är också stolt över att få ta emot Linnépriset 2009.

Arbetet med boken Stenminnen

Av Ida Andersen

Ursprunget till det som blev boken *Stenminnen* var egentligen att jag tyckte att stenmurarna var alldeles för lite uppmärksammade, med tanke på hur många de var och hur kännetecknande de var för Småland. Och först tänkte jag sätta igång en kampanj för att få murarna i Småland världsarvsförklarade. Nu blev det istället en bok.

Innehållet i boken har först och främst tillkommit av en personlig nyfikenhet. Jag ville helt enkelt ta reda på vad murarna berättade. Jag fascinerades av deras gåtfullhet och av att de hade legat i landskapet så länge att man mer eller mindre såg dem som en del av naturen, ändå var de inte det. Någon måste ha lagt dem där, någon gång. Varför? Vilka var omständigheterna som gjorde att stenen som legat i århundraden plötsligt kom ur jorden och lades i raka, vällagda murar.

Min del av arbetet, textförfattarens, har handlat mycket om kartläggningsarbete, forskningsarbete, och insamlingsarbete – kanske inte helt olikt det som Linné själv utförde under sin tid. Jag har velat förstå den epok i vilken murarna tillkom, vilka förutsättningarna var och hur människorna hade det då. Jag har också velat veta hur murarna gjordes och varför, och kanske framförallt vem som gjorde dem. Det har varit viktigt för mig att få med berättelser om människorna bakom murarna, inte bara om murarna som sådana.

Arbetet med boken sträckte sig över tre år och har i mycket varit ett sätt att närma sig det hårda liv människor hade då och det tunga men storslagna arbete de utförde.

Jag har också velat följa murarna in i nutiden för att sätta in dem i en större kontext, för att se vad jordbruket och samhällets utveckling har gjort med murarna och med synen på murarna, in i perioder när de försvann i mängder, fram till dagens EU-stödda jordbruk. Jag har velat se vad murarna har för betydelse och funktion idag, för Småland, för smålänningen. Vad tänker markägare idag om de murar de har på sina ägor? Vad görs för att bevara det kulturlandskap i vilket de ingår?

Eftersom både Åsa och jag tycker att murarna är så fantastiska byggnadsverk och enastående monument över en viktig del av folkets historia, ville vi också att boken skulle inspirera läsarna att själva

utforska landskapet, för att kanske se murarna med andra ögon än man gjort tidigare, för att lära känna länken till sina egna rötter. Därför har vi ett kapitel som berättar om sevärda murar i alla tre smålandslänen.

För att hitta in i den ocean av murar som Småland är, för att kunna påbörja vårt arbete, hade vi stor hjälp av hembygdsföreningarna i de tre länen. Alla hembygdsföreningar fick brev om vårt projekt, och många hörde av sig med information och spännande berättelser. Ofta ledde så en kontakt till en annan, och besök vid en mur ledde ofta till att man fick information om någon annan intressant mur, eller någon person som kände till någon annan spännande mur och så vidare.

Förutom fältstudier, har mitt arbete i mycket bestått av forskning i historisk litteratur, hembygds litteratur och i arkiv. Jag har också satt mig in i modern forskning för att få med den nutida aspekten på murarna i kulturlandskapet och i stadsplaneringen. Men jag har också intervjuat många människor som har känt till särskilda bygder, särskilda murar eller särskilda historier kring murar. Jag har pratat med personer på länsstyrelse, skogsstyrelse och vägverket. En mängd markägare som har EU-stöd för att vårda murarna har intervjuats.

Kanske berodde det på att stenen alltid varit smålänningens följeslagare, något man tagit för självklart, men jag upptäckte att det finns väldigt lite dokumenterat och upptecknat kring stenväggbyggnad och stenväggbyggnad. Detta gjorde att arbetet med boken ibland kändes svårt men också inspirerande därför att jag förstod att det verkligen behövdes en bok i ämnet.

Som kunskapskälla har därför de uppteckningar och bandinspelningar som Gunnel Holmér på Smålands museum gjorde i slutet av sjuttio-talet varit ovärderliga, eftersom nästan ingen som varit med och lagt murar, fanns i livet när vi började med boken.

Sist vill jag också nämna den skönlitterära aspekten på murarna som finns representerad, dels i kapitlet om författaren Verner Ohlin som i sina romaner skildrade småbrukarens liv och verklighet i Småland, dels av den smålandsbördige poeten Arne Johnsson som i ett eget kapitel på ett lyriskt och filosofiskt sätt har skrivit betraktelser om murarna i sin hemtrakt kring Madesjö.

Pristagarnas tack

Av Ida Andersen

Inför vår Herre är vi alla smålänningar, sa en gång Zacharias Topelius. Vad han menade med detta är lite oklart, men klart är att vi som är här är mycket glada att idag få räkna oss till denna skara, oavsett varifrån vi egentligen kommer.

När jag tänkte på det här tacktalet, ville jag gärna hitta något gemesamt för oss pristagare, så olika till trots – mer än att vi då alla är smålänningar idag – och det jag fann var något som har med röst att göra och att ”ge röst åt”.

Ola Salo, tilldelad WALLQUISTPRISET är väl den som mest konkret ger röst genom sin sångkonst och sprider glädje åt många människor, på scen och skiva.

Johanna Thydell, tilldelad EMILPRISET TILL ASTRID LINDGRENS MINNE låter i sina böcker på ett ömsint sätt unga människor få en tydlig röst.

Jan Eliasson, tilldelad SMÅLANDS AKADEMIS PRIS TILL DAG HAMMARSKJÖLDS MINNE, använder sin röst som ett redskap i världen, för diplomati och samarbete länder emellan.

Linnéuniversitet, tilldelat SMÅLANDS AKADEMIS PRIS, har till uppgift att utbilda människor att göra sin röst hörd.

Och så Åsa Nyhlén och jag, som tilldelats LINNÉPRISET. Vi har i vår bok *Stenminnen* givit röst åt de stumma och anonyma småländska stenmurarna, och åt de människor som lade dem, människor vars historia inte tidigare låtit tala så mycket om sig.

Och vi, alla vi pristagare som i vårt arbete på olika sätt vill ”ge röst åt”, är mycket stolta och tacksamma för att just vi har uppmärksamats och får ta emot dessa priser. Jag vill därför från oss alla, unisont – med en röst – rikta ett stort och varmt tack till Smålands Akademi för våra fina priser och för äran att ha blivit utvalda till smålänningarnas skara. Ett varmt tack också till: LRF, Växjö Stift, Saltkråkan AB, grosshandlare, ekonom, dr h.c. Erik Malmsten samt Bertil Vallien vilkas donationer möjliggjort de priser vi idag tar emot.

Inträdestal år 2009

Karin Alvtegen

vid intagande av Stol nummer 6

På bokhyllan i mitt arbetsrum står en byst av Hjalmar Branting. Jag tittar ofta på den när jag sitter och skriver. En gång stod den på ett sällan använt skrivbord hos farmor och farfar i Blomstermåla. Farfar var maskinarbetare på möbelfabriken och farmor drog in lite extra pengar som hemsamarit. Och så vävde hon trasmattor, men dem sålde hon så billigt att det knappt kan ha gjort någon skillnad. Någon bil hade de aldrig, men ibland for de iväg på cykelutflykt. Trampade iväg med fullpackade pakethållare på lördagseftermiddagen när farfar kommit hem efter sex dagars arbetsvecka. "Du har det inte lätt mä na", ropade hans svåger när de cyklade förbi för en tältnatt på Öland. En natt liten tripp på fem, sex mil.

För det var nog så att farfar helst hade gått hemma och påtat i trädgården på sin lediga dag, medan farmor var den som ville ut och se sig omkring. Hon var mycket glad och stolt över sina barn och det uttryckte hon ofta, så de tre söner hon fick behålla pumpades fulla av sund självkänsla och självförtroende. En son föddes för tidigt och dog efter några dagar och den efterlängtrade dotter hon äntligen fick var död vid födseln. "Tänk", sa farmor när hon delade med sig av minnet, "ho var som e lite docke."

Ja, nog hade farmor haft sina sorger i livet, men det förstod inte jag förrän jag var vuxen. Det första jag tänker på när jag minns henne är hennes skratt. Det fanns alltid nära och för henne var inget omöjligt. Inte ens att hämta en ohanterlig besprutningsapparat till fruktträden som vanligtvis drogs med bil. Den band hon fast med rep i cykeln och sedan var det bara att trampa hemåt. Den hade ju hjul, så vad var problemet? Sönt var typiskt farmor. Hon var en sådan som aldrig klagade, helt enkelt för att hon sällan fann något att klaga på. Hon tillhörde den sällsamma skara som var förnöjd med det som var och med sorgfri blick såg nöje i det lilla. Farfar dog när jag var nio år men farmor bodde ensam kvar i huset tills hon var 92, skottade snö, grävde i trädgårdslandet, cyklade till affären och handlade. Sedan bestämde

hon själv att det var dags att flytta till ålderdomshemmet i Ålem där hon levde sina sista år.

Att sönerna skulle börja arbeta direkt efter folkskolan var en självklarhet. Så var även planen för min far. Tills den kväll hans lärare knackade på och övertalade farmor och farfar om att han skulle få fortsätta studera. Det gjorde att han senare hamnade på lärarseminariet i Linköping där han träffade min mamma. Hon kom från den stora gården Näs i Vimmerby, den behöver numera ingen längre presentation, känd som Astrid Lindgrens barndomshem. Men då, 1954, var det hennes storebror Gunnar och hans fru Gunhild som tagit över lantbruket. Morfar var även riksdagsman och pappa var väldigt nervös första gången han skulle komma till Näs. De var bara 17 år, han och mamma, och under en hel vecka hade mamma förmanat familjen på Näs hur de skulle uppföra sig vid besöket. Hon hade till och med lyckats få morfar att bära slips, vilket hörde till ovanligheten. Kaffet dracks i salen, ett sällan använt rum, för fint skulle det vara när Bertil kom. Men det ville sig inte bättre än att pappa, nervös som han var, välte sin kaffekopp på den vita, välmanglade duken. Det gjorde verkligen ingenting, försäkrade min mormor, som tursamt nog "råkade" spilla ut sitt eget kaffe minuten senare.

Ibland lyckas ödet särskilt bra när det låter två människors vägar korsas och de blir kära i varandra. Så är det med min mamma och pappa. Jag hade turen att få två föräldrar som alltid har visat varandra kärlek och respekt, och som fortfarande gör det, 56 år efter att de möttes. Många som har läst mina böcker tror att jag har haft en förfärlig barndom, full av känslomässiga umbäranden, men tvärt om var den ovanligt trygg. Först föddes min storebror Magnus, två år senare jag, sedan gick det elva år men då kom en välplanerad sladdlillebror.

Vi bodde i Huskvarna. Många helger och nästan alla lov för vi de elva milen till Näs i Vimmerby, där släkt och familj umgicks i en salig blandning över generationsgränserna. Även det en trygghet som består än idag. På fritiden sjöng jag i kör och höll på med friidrott, jag har fortfarande klubbrekordet på 100 meter i IK Hakarpspojarna! Min pappa sitter för övrigt med i den klubbens styrelse och för några år sedan tyckte han att den borde byta namn till det könsneutrala IK Hakarp, eftersom män knappast skulle vilja tävla för IK Hakarps-

flickorna. Men då blev det liv i lokalpressen och pappa blev kallad rödstrumpa vilket han tog som en komplimang.

Mina föräldrar har aldrig gjort någon skillnad på mig och mina bröder, vi har haft samma skyldigheter och rättigheter, jämställdhet är en självklarhet. Varje fredag var det städning. Husets undervåning var mitt och Magnus städområde. Magnus var dock lite petigare än jag, han var ofta missnöjd med mitt resultat och städade lite extra när jag var färdig. Kanske var det noggrannheten som gjorde honom lämpad för att bli stridspilot, för det var vad han blev.

Själv började jag arbeta med scenografi på Jönköpings Länsteater efter 2 år på gymnasiets musiklinje, och 20 år gammal flyttade jag till Stockholm. Det var Astrid som ordnade mitt första arbete. Svensk Filmindustri skulle just filmatisera ”Alla vi barn i Bullerbyn” och hon frågade producenten om det inte fanns något bruk för mig på scenografiavdelningen. Jag var ju inte dummare än att jag begrep att den stackars producenten hade svårt att säga nej till hennes förfrågan, och aldrig i mitt liv har jag väl så till den milda grad försökt leva upp till den perfekta arbetstagaren. På något vis måste jag ha bestått provet, för jag blev kvar i filmbranschen i tolv år.

Nej, några större olyckor och bedrävelser hände inte under min uppväxt, så den dagen katastrofen var ett faktum stod jag fullkomligt oförberedd. Det var 1993 och jag var tjugoåttå år och bodde i Nacka, min son August var två och jag var höggravid med Albin som skulle födas om en månad. Då ringer telefonen och från den stunden blev livet aldrig mer detsamma. Magnus har rasat ner för ett berg under en överlevnadsövning och krossat huvudet. I det ögonblick då jag får beskedet faller även jag, men det erkänner jag inte ens för mig själv. Med vilken rätt får jag sörja som har så mycket kvar, när Josefin har mist sin pappa, Viveka sin man och mamma och pappa har förlorat ett barn. Under tre år är jag duktig och stark och försöker förtränga hjärtklappningen, värken i bröstet, att jag inte längre kan andas. Att jag ligger vaken om nätterna och vaktar min familj, för nu vet jag att vad som helst kan hända och jag måste skydda mina barn. Till slut är det kroppen själv som faller mig. Jag hamnar i ett tröstlöst mörker där jag överlever tio minuter i taget. Jag har ju två söner som behöver mig och mina föräldrar har haft nog med sorg. Själv tänker jag att det bästa i livet har varit och att vad som återstår är att försöka uthärda resten. Jag känner avund mot farmor och Astrid och mina andra gammel-

fastrar som redan är gamla och snart slipper undan. Psykakut. Medicin. Samtalsterapi. Jag skäms oerhört över mitt tillstånd, över att ha tappat kontrollen, under ett par månader vågar jag inte lämna mitt hem. Men det är då det märkliga händer. Plötsligt börjar jag skriva. Jag vet inte vad, jag bara skriver, orden forsar ur mig och det är som att hitta ett hemligt rum där jag aldrig har varit förut. Och där inne känner jag för första gången på länge att det faktiskt finns en ljusning. Berättelsen jag skriver är en skruvad historia, men på något underligt vis leder den mig tillbaka till livet. Jag återfår en riktning, min vilja, en framtidstro. Jag skickar iväg det jag har skrivit till förlaget Natur & Kultur, för det tycker jag är ett ganska vackert förlagsnamn, och några veckor senare ringer en förläggare och säger att de vill ge ut min bok. Livet tog minst sagt en oväntad vändning, nu tolv år senare har jag skrivit ytterligare fem, men märkligt nog blir det bara svårare ju fler jag skriver.

Inga författarframgångar i världen kan fylla Magnus tomma plats. Han fattas oss ständigt, men hans närvaro är levande i våra samtal och i våra minnen. I efterhand har jag insett att inget har lärt mig så mycket som sorgen efter Magnus – döden blev så småningom förvandlad till en påminnelse om livet. Ynnesten att få bli mamma och kärleken till mina barn och min man är och förblir det viktigaste. Och ju äldre jag blir desto mer ser jag storheten i farmors förnöjsamhet, förmågan att uppskatta och att se det stora i det lilla. Medan det finns.

Farmor och farfar, mormor och morfar, Astrid, Magnus och alla ni andra. Ni vet att jag brukar kalla på er hjälp när jag kör fast i skrivandet och hittills har ni skött er bra. Nu står jag här och har just blivit invald i Smålands Akademi. Envis kan jag vara när det gäller, men snillet kanske ni kan hjälpa mig med om det tryter. I övrigt lovar jag att uppföra mig och försöka vara så akademisk jag kan med mitt gymnasiebetyg som enda bevis på lärdom. Om inte annat kan jag bli användbar till enklare ärenden, för som sagt, jag kan springa väldigt fort. Om jag vill.

Pristagare 2010

LINNÉPRISET tilldelas *Magnus Apelqvist och Per Bergström*, lärare vid Högskolan i Jönköping. De får det för sina musikaliskt-poetiska scenprogram om hur vi alla bättre kan förstå naturen och oss själva och därmed verka för en mer hållbar livsstil och samhällsutveckling. Deras texter är underfundiga, kloka och roliga och musiken en härlig blandning av olika stilar. Utifrån en holistisk världsbild bygger de broar från naturvetenskap till humaniora och samhällsengagemang, därtill med en fördjupande existentiell dimension.

Medutdelare är LRF.

WALLQUISTPRISET tilldelas *Anita Liepe*. Hon har spelat en avgörande roll för bevarandet av kyrkobyggnadernas kulturarv i Småland med kunskap om och känsla för kyrkobyggnadernas betydelse för församlingarnas och enskilda människors andliga liv. Hon är dessutom författare till boken *Växjö domkyrka i nutid och historia* som dokumenterar kyrkans historia till och med restaureringen 1995 och den moderna småländska glaskonsten, som tillkom i kyrkan då och i början av 2000-talet. Denna kyrkobeskrivning är unik i sitt slag genom att den tar sin utgångspunkt i kyrkans bruk under ett kyrkoår. Beskrivningen av kyrkans historia, arkitektur och konst görs utifrån kyrkans användning och liv.

Medutdelare är Växjö stift.

EMILPRISET TILL ASTRID LINDGRENS MINNE tilldelas *Pija Lindenbaum* för hennes lysande och egensinniga sätt att med humor och originalitet smälta samman text och bild till en unik enhet. Tydligt är detta i *Else-Marie och småpapporna* som blev hennes internationella genombrott, men även i böckerna om *Gittan Gittan och gråvargarna*, *Gittan och fårska-larna* och *Gittan och älgbrorensorna*. Här visar hon hur skräck och skratt går att förena och lyfter fram barns förmåga att skarpsinnigt iaktta verkligheten samtidigt som de med fantasins hjälp gör upplevelsen hanterbar. *Lill-Zlatan och morbror raring* samt *Siv sover vilse* kan nämnas som ytterligare exempel på hennes skaparglädje.

Medutdelare är Saltkråkan AB.

SMÅLANDS AKADEMIS PRIS TILL DAG HAMMARSKJÖLDS MINNE donerat av grosshandlaren, ekon. dr h.c. Erik Malmsten tilldelas *Kulturarv utan gränser* för främjandet av mänsklighetens kulturella arv genom insatser för restaureringen av kulturminnen i forna Jugoslavien. Genom sitt arbete har Kulturarv utan gränser visat att arbete med att bevara och utveckla kulturmiljöer kan främja försöningsarbete och stärka människors stolthet och identitet. Kulturarvsfrågorna har sin givna plats i utvecklandet av stater byggda på fred och mänskliga rättigheter.

Priset har möjliggjorts av ovan nämnda donation.

SMÅLANDS AKADEMIS OCH HALLPRESSENS KULTURPRIS TILL MINNE AV VIKTOR RYDBERG tilldelas *Göran Rosenberg*. Han har under många år varit en sällsam och inspirerande röst i det svenska mediebruset. Han är en modig journalist och en välformulerad författare till flera böcker bland vilka *Det förlorade landet* blivit en klassiker. I sin strävan efter saklighet och pedagogik har han tagit sig an svåra frågor i dagsdebatten. Från *Vårt behov av rättvisa*, *Nationen på gott och ont*, *Om den globaliserade ekonomin till Gud är inte död*. Göran Rosenberg är väl inläst på de svårgripbara internationella konflikterna och har förmedlat sina genomtänkta ställningstaganden som medarbetare i radio, television och dagspress. Liksom Viktor Rydberg en gång skrev om de utstötta i samhället och möten mellan olika kulturer har Göran Rosenberg i olika sammanhang givit röst åt de utsatta, oavsett om de bor i USA, Israel, Palestina eller Sverige.

Högtidstal i Kristine kyrka

av Jan-Olof Johansson

Småland är lika stort som Kanans land, eller var det tvärtom, som vi fick lära oss i skolan. Och likheter fanns det flera. Tredelningen – Judéen, Samarien och Galiléen, att jämföra med Jönköpings, Kalmars och Kronobergs län. Och så var det sjön – Vättern som liknade Genesaret – och än idag slår mig likheten antingen jag kommer från Nässjö och rullar ner mot Ekhagen eller från Nasaret och närmar mig Tiberias. Betagande!

Och så är det ju självaste Smålands Jerusalem – med inte bara ett tempel utan många Herren Sebaots boningar. Och visst var det väl så att sjön och stranden som stjärnan glänste över var just den strand som vi nu sitter vid?

Och nog är Småland ett land som flyter av mjölk och honung, åtminstone när vi själva ska berätta om det för gäster och främlingar. Det vi inte fick lära oss om vårt kära Småland var att inte bara landet var flera små länder utan att språken var minst lika många. Det är klart att i mötet med dem som talar stockholmska så är det ett. Stockholms dialekt väcker samma misstanke såväl i Bankeryd som i Söderåkra. Och då är vi ett.

Men språken är flera. När jag som elvaåring med mina föräldrar flyttade just norr om tungrots-r-gränsen, men fortfarande inom Smålands gränser, från Skillingaryd till Aneby, blev jag inte blott hånad för mina tungrots-r, i viss mån helt i avsaknad av r, utan jag blev kallad skåningen! Jag var med ens bortstött av de egna och sågs med förakt som en främling. Mitt tal hade röjt mig, trodde de.

Om detta med de många språken i de små länderna har vi som preses sagt skrivit i boken *Småländska ord & läten*. Där kan man läsa om akademiledamöters självupplevda konsekvenser av att tala ett småländskt språk och där kan man av samma ledamöter läsa lärda utläggningar om småländska dialekters egenheter och subtiliteter. Och det är just dialekter i pluralis det är fråga om. För någon småländsk dialekt i singularis finns inte, möjligtvis på film.

Detta är en del av Smålands Akademis uppgift, nämligen att sprida glans och ljus över den småländska vitterheten samt främja en

småländsk identitet. Och detta gör Akademin under den underfundiga parollen ”Snille och envishet” med oblyg vink åt en annan akademi i en annan dialektal miljö.

Dialekter och mångspråkighet berikar kulturen och livet. Det gör tolkningsmöjligheterna av livet flera och det ger möjlighet att uttrycka en komplex verklighet på ett mer adekvat sätt.

Men språk kan också skilja åt och inte bara förklara en smålänning för skåning utan stöta bort med kraftigare medel.

I Domarboken står det om gileaditerna som spärrade vadställena över Jordan för efraimiterna och när någon av efraimiterna försökte fly så frågade de: ”Är du efraimit?” Om han förnekade det sa de: Säg shibbolet! Om han då sa sibbolet högg de ner honom.

Och denna skillnad råder fortfarande mellan arabiskan och hebreiskan. She-ljudet i det ena språket blir s-ljud i det andra och vice versa. Så lika men ändå så olika, så nära men ändå så långt borta från varandra.

Bland de pris som Smålands Akademi delar ut finns ett pris som särskilt visar att Smålands Akademi inte sysslar med kuriositeter utan på allvar vill lyfta fram det goda i tillvaron och det som främjar samhörigheter och förståelse mellan människor, grupper och stater. Det är priset till Dag Hammarskjölds minne. Och när det sker just här i hans födelsestad, Jönköping och Smålands Jerusalem, blir det också till en påminnelse om alla de smålänningar som lyft sig ur det småländska och tagit ansvar för både land och värld, kanske inte lyft sig ur, utan stått fasta på en grund som varit den småländska identiteten med signum Snille och envishet.

Så framstår det småländska som något att vara stolt och glad över och vi borde kunna få kalla även detta för ett heligt land, åtminstone idag, utan att för den skull exkludera någon enda på denna jord.

Tal till Anita Liepe

Av Jan-Olof Johansson

Olof Wallquist som fått ge namn åt det pris som delas ut tillsammans med Växjö stift var hovpredikanten som först blev domprost i Växjö och sedan biskop i samma stift. Han lät bygga biskopsgården Östrabo och gjorde flera kulturgärningar genom sitt boksamlade som blev grunden till länsbibliotekets samling med ett gymnasiebibliotek bestående av 6000 band i Växjö.

Wallquistpriset delas ut för betydande författarskap med kyrklig inriktning och tilldelas personer med anknytning till Småland och/eller Växjö stift. (Växjö stift är ju både större och mindre än Småland.)

I år går priset till filosofie doktorn Anita Liepe.

Anita Liepe kom som fil. kand. i konsthistoria till Växjö i slutet på 1960-talet. Hon fick då kontakt med Riksantikvarieämbetets projekt Sveriges kyrkor och gjorde sin första kyrkobeskrivning av Bergunda och Öja kyrkor utanför Växjö. Hon har bl.a. varit anställd på Smålands museum som antikvarie. 1984 disputerade hon med en avhandling om de medeltida Värendskyrkorna. Hon har också varit länsantikvarie i Falun på Dalarnas museum och länsmuseumchef på Sörmlands museum i Nyköping. Hon är nu åter bosatt i Växjö.

Anita Liepe har under hela sin livsgärning intresserat sig för kyrkobyggnaderna och det kulturarv de representerar. Hon har utifrån sitt vetenskapliga arbete genom ett förnämligt pedagogiskt sätt till en bredare allmänhet lyckats både förmedla det kulturarv kyrkobyggnaderna är och samtidigt beskriva den betydelse kyrkobyggnaden har och har haft för socknens och enskilda människors andliga liv.

Det är framför allt kyrkorna i det småländska Varend som hon ägnat sig åt och beskrivit. Hon deltog i arbetet med framtagandet av boken om Växjö domkyrka 1970 i den nämnda serien Sveriges kyrkor med dokumentation av den då senaste restaureringen som var klar 1960.

Hon är nu 40 år senare författare till boken *Växjö domkyrka i nutid och historia* som dokumenterar restaureringen 1995 och den moderna

småländska glaskonsten som tillkom i kyrkan då och i början av 2000-talet. Denna kyrkobeskrivning är unik i sitt slag då den tar sin utgångspunkt i kyrkans bruk under ett kyrkoår. Beskrivningen av kyrkans historia, arkitektur och konst görs utifrån kyrkans användning och liv.

Anita Liepe har spelat en avgörande roll för bevarandet av kyrkobyggnadernas kulturarv i Småland med kunskap om och känsla för kyrkobyggnadernas betydelse för församlingarnas och för enskilda människors andliga liv.

Hon är en värdig pristagare till Wallquist-priset. Jag gratulerar och tackar samtidigt Anita Liepe för de nämnda insatserna och för många fler icke nämnda.

Tal till Linnépristagarna

Av Stefan Edman

Fyra planeter till! Det är vad som skulle behövas för att ge all världens människor en materiell standard på Europas nuvarande nivå. Åtminstone med den teknik som nu finns för att producera välfärd ur jordens råvaror. Det är förstås en ohållbar situation. Vi har ju bara en jord.

Utmaningen till radikal kursändring, globalt och nationellt, har många olika dimensioner. I vårt kvarter av den globala byn handlar det om att komma bort från den monotona materialismen och återerövra kulturens och gemenskapens välfärd, andligheten och livskvalitén. Sambandet är tydligt: Mindre stressade människor betyder en mindre stressad jord.

I andra delar av världen handlar det i stället om att lindra akut materiell nöd. Åtta hundra miljoner går hungriga varje dag, tio tusen barn dör i svält och undernäring. Var tredje människa saknar elektricitet, varannan tvingas nöja sig med hundra liter vatten per dygn, för matlagning, hygien och odling (vår svenska medelförbrukning ligger på åtta hundra liter). Och allt detta, trots att det ju faktiskt finns resurser för skipa rättvisa.

Världen kan inte vänta. Det handlar inte bara om politik, ekonomi och ledarskap. Vad som också krävs är ett slags mental och andlig förnyelse inom varje människa, en förnöjsam livshållning inte minst bland oss som redan njuter denna världens goda i rikt mått.

En hel del positivt har faktiskt skett eller är på gång: Demokratin har segrat i många tidigare diktaturer. Spädbarnsdödligheten har halverats på trettio år. Medellivslängden stiger. Och kampen mot klimatförändringarna har inletts. Men det är bråttom med de stora förändringarna! Vi måste öva oss i att tänka globalt och handla lokalt. Bara fantasin sätter gränsen för vad vi kan åstadkomma.

Fantasin, ja. Hur får vi näring för nytt kreativt tänkande? Var hittar vi hoppets friska stärkande källsprång? Årets Linnépristagare Magnus Apelquist och Per Bergström har länge arbetat med just denna utmaning: Hur kan man förmedla en bitvis plågsam kunskap om världens ödesfrågor – på ett sätt som får pessimismen att ge vika för en trotsig optimism?

I sin dagliga verksamhet som lärare vid Högskolan i Jönköping har Apelquist och Bergström utvecklat spännande pedagogiska modeller för att lyckas i denna angelägna mission. Men de framträder också utanför den akademiska världen med sin infotainment, sin unika mosaik av information och underhållning.

För detta tilldelas de 2010 års Linnépris, 20 000 kronor, från Smålands Akademi och Lantbrukarnas Riksförbund. Akademiens motivering lyder:

”De får det för sina musikaliskt-poetiska scenprogram om hur vi alla bättre kan förstå naturen och oss själva och därmed verka för en mer hållbar livsstil och samhällsutveckling. Deras texter är underfundiga, kloka och roliga, och musiken en härlig blandning av olika stilar. Utifrån en holistisk världsbild bygger de broar från naturvetenskap till humaniora och samhällsengagemang, därtill med en fördjupande existentiell dimension”.

Tal till Pija Lindenbaum

Av Ingrid Nettervik

Kära Pija!

Bland svenska bilderboksskapare är du en av de främsta. Det känns nödvändigt att använda just ordet *skapare*, eftersom du visserligen har illustrerat författare som Barbro Lindgren och Lennart Hagerfors, men framför allt har du gjort egna bilderböcker med vad det innebär av att själv ha grepp om helheten. Text och bild blir i dina händer till ett helgjutet konstverk. Ditt internationella genombrott blev den originella och fantasifulle bilderboken *Else-Marie och småpapporna* (1990), där 6-åriga Else-Marie oroar sig över hur man kommer att reagera på fritis när det inte är mamma utan de sju småpapporna som ska komma och hämta henne.

Mina favoritböcker är de tre böckerna om Gittan, kanske för att jag så många gånger läst i varje fall två de två första för mina barnbarn. I *Gittan och gråvargarna* möter vi en liten tös som är rädd för det mesta. Hon klättrar inte på tak som de andra barnen, hon klappar inte hunden och hon hoppar inte över diket. Hon vågar nästan ingenting. I sin strävan att undvika svåra och farliga saker lämnar hon gruppen och går bort sig i skogen och där finns gråvargarna. Plötsligt är hon inte ensam längre och inte heller är hon rädd. Hon hittar på galna lekar med gråvargarna och nu är det vargarna som övertar hennes roll att vara ängslig, som inte vågar och inte förstår.

Gittan och fårskallarna utspelar sig i en miljö välkänd för de barn som följer med sina föräldrar på bad- och solsemester. Huset de bor i heter Hotellet och här finns varken lekkamrater eller sandlåda. Föräldrarna vill sola och bada och tycker att Gittan också ska hoppa i poolen. Men Gittan tar saken i egna händer eller rättare sagt på egna ben. Hon ger sig iväg på upptäcktsfärd och hittar fem ulliga får. Som vargarna övertar de Gittans roll, aktar sig för vattnet för att inte få fiskar på benen, ogillar att bli för varma. Ja, man kan undra vilka som egentligen är fårskallar.

Tekniken är densamma i *Gittan och älgbrorensorna*. Gittan längtar i sin ensamhet efter en storebror, och inte vill hon åka stjärtlapp i

backen med Nils när det är så många andra barn där. Utanför dörren hemma står det ett gäng älgbrorsor. De följer med Gittan in och vill åka upp och ner i hissen. Man får inte leka med hissar, förklarar Gittan. Inne hos Gittan ställer älgbrorsorna till med en förskräcklig oreda och har en massa dumma påhitt, och Gittan inser att det nog är lugnast inne utan stökiga älgbrorsor. Dessutom finns ju både Nils och kusinerna

Du har en alldeles särskild teknik där du med humor och originalitet smälter samman text och bild till en unik enhet. Och Du tar fasta på barns förmåga att skarpsinnigt iaktta verkligheten, samtidigt som de med fantasins hjälp gör upplevelsen hanterbar. Du visar också hur skräck och skratt går att förena.

Gittan projicerar sina känslor på gråvargarna och hon för över dem på fårs kallarna. Och en storebror kunde ju ställa till det som älgbrorsorna gör.

Du har fått en rad priser och utmärkelser. Bland dem kan nämnas Augustpriset för *Gittan och gråvargarna* (2000). Boken om Bodil utsågs 1992 till New York Times barnbokspris One of The Year's best illustrated children's books. 2008 tilldelades Du Astrid Lindgrenpriset för sin samlade produktion. Och nu får du Smålands Akademis Emilpris till Astrid Lindgrens minne finansierat av Saltkråkan AB. Jag gratulerar Dig varmt till detta.

Tal till Kulturarv utan Gränser

Av Birgit Friggebo

Kulturarv utan Gränser. Hur kan det komma sig att man tar det namnet? Kulturarvet finns väl oftast i ett land, inom just gränser. Bakgrunden är Haagkonventionen från 1954. Den lyder: och jag läser på engelska "Damage to cultural property belonging to any people whatsoever means damage to cultural heritage of all mankind, since each people makes its contribution to the culture of the world". Med det menas att eftersom alla bidrar till världens kultur så tillhör kulturarvet hela mänskligheten. Och skadar man någons kulturarv så skadar man hela mänsklighetens kulturarv.

Att det är ett gemensamt arv det är fråga om förstår man om man tänker på Kinesiska Muren, Angkor Vat, Taj Mahal, Luxor, Akropolis, Machu Piccho eller Frihetsgudinnan - eller varför inte vårt eget världsarv hällristningarna i Tanum, Engelsbergs Bruk eller Skogskyrkogården i Stockholm.

Kulturarv utan Gränser bildades 1995 som en svensk organisation att verka i 1954 års Haagkonventions anda om skydd för kulturoegendom som hotas av krig, naturkatastrofer, vanskötsel, fattigdom eller politiska och sociala konflikter. Bombningarna i det forna Jugoslavien blev den tändande gnistan. Att skända och förstöra motståndarnas kulturminnen har blivit ett markant inslag i den moderna krigföringen, särskilt i inbördeskrig. Man vill kränka människors värdighet och utplåna spåren efter oönskade folkgrupper.

Kulturarv utan Gränser har främst verkat i Bosnien och Hercegovina, Montenegro och Kosovo med byggnadsrestaurering, museiutveckling och utbildning. Några projekt som Kulturarv utan Gränser varit engagerade i är: Nationalmuseet i Sarajevo, den medeltida staden Maglaj, basarerna i Mostar, stadskärnan i Jajce, s.k. Kullabyggnader i Kosovo, ett antal kloster och moskéer och arkivstöd m.m. Man tror att dessa aktiviteter främjar försoningsarbete, stärker självtillit och bidrar till tillväxt och bekämpar fattigdom. En inriktning som väl uppfyller donators önskan om belöning av verksamhetsfält som har förbindelse med Dag Hammarskjölds gärning.

Bland initiativtagarna till Stiftelsen var förra riksantikvarien Margareta Biörnstad och Fil hedersdoktor Bengt O H Johansson. Margareta kan inte vara med oss här idag men Bengt, som i många år var stiftelsens ordförande och som spelat en viktig roll i uppbyggnaden av verksamheten och som gav den sin seriösa inriktning, är på plats och han mottar priset tillsammans med nuvarande ordföranden Christina von Arbin.

Föreläsningar vid Smålands Akademi högtidssammankomst i Jönköping år 2010

Det skrivna ordet

Av Göran Rosenberg

Viktor Rydberg skriver under Gutenbergrevolutionens höjdpunkt. Eller åtminstone i en tid då en Viktor Rydberg eller en Charles Dickens, eller en Emile Zola, eller en ung August Strindberg, eller en ung Verner von Heidenstam, lever i övertygelsen om att det skrivna ordet kan förändra världen, eller åtminstone rätta till en orättvisa eller två.

Romaner eller journalistik eller dikter, alla uttrycksformer är möjliga. Alla litterära gränser är till för att utforskas och överskridas. Man skriver för att övertyga, påverka, förändra. Att skriva är att vilja sätta spår i världen. Inte bara för stunden och inte bara i sanden.

Den här tiden skrivs det slags verk ”i idealisk riktning”, som Nobel i sitt testamente ville belöna, verk genomsyrade av tron på det sköna, det rätta, det sanna. Eller om man ska uttrycka det med ord från Viktor Rydbergs egen litterära värld: Ett kompromisslöst Prometeusuppror mot maktens skoningslösa Zeus. En vägran att acceptera att makt är rätt, att det som är också måste vara. Eller som Viktor Rydberg skriver i förordet till *Den siste Athenaren* (1859):

Ty medan jag skrivit har jag känt mig som stridsman under de idéers fana, för vilka jag lever och andas, och mitt arbete är ett spjut, som jag slungat mot de fientliga lederna, i krigarens lovliga uppsåt att såra och döda.

Vem skulle kunna skriva så idag? Vilka strider skulle det skrivna ordet kunna kämpa och vinna?

Och var finns de arenor där striderna skulle kunna utkämpas på? De alltfler debattsajterna på nätet där man inte kan skilja på åsikter och propaganda?

De miljoner bloggar som så många skriver men så få läser och där man sällan har en aning om vem som för pennan och varför.

Kultursidorna – där allt ska skrivas kortare och snabbare och för allt mindre ersättningar?

Dagstidningarna – där gränsen mellan betald reklam och publicistisk text blir all tunnare.

Var förs idag kampen mellan idé och verklighet, mellan det som är och det som skulle kunna vara, mellan det förutbestämda och det påverkbara, mellan öde och möjlighet.

Den kamp som på gott och ont skiljer människan från andra djur.

Den kamp som skiljer ett mänskligt samhälle från ett annat.

Konsten att vara människa skrev jag i en bok för några år sedan, är att förverkliga en möjlig frihet i ett ofrånkomligt beroende. *Det ofrånkomliga beroendet* av andra människor, inte bara här och nu utan också av de människor som kommer. *Den möjliga friheten* är möjligheten att förstå sig något annat än det som är, ett annat liv, ett annat samhälle, en annan ordning, en annan värld.

Vi lever i en tid då det ofrånkomliga beroendet är större än någonsin men där vi inte riktigt vet hur vi ska organisera det, där vi alltför länge kanske inbillat oss att friheten kommer av sig själv, att var och en kan vara sin egen lyckas individuella smed. Där individens frihet på något sätt lösgjort sig från samhällets ofrånkomliga förpliktelser och förbindelser över flera generationer. Där vi belastar våra barn med våra skulder. Där våra barn riskerar att ärva en sämre jord än den vi ärvde.

I *Den nya Grottesången* lägger Viktor Rydberg sina ord i munnen på Ahasverus, den vandrande juden, han som sett och hört allt genom historien, och nu ser en tid där Grottes kvarnar, kvarnarna som enligt legenden i *Eddan* kunde mala fram liv och död, framgång och undergång, är på väg att mala sönder människosläktet:

Har du icke sett de unges förvåning, om en gubbe sätter ett träd, vars frukter han har ingen utsikt att själv få njuta?

Nej, min vän, mer och mer lösa sig länkarna mellan det förflutna, närvarande och kommande.

Mer och mer lever man ögonblickets liv.

Men tror du, att en kedja, vars länkar lossna från varandra, skall länge hålla?

En svidande vidräkning har det sagts med industrialismen, men lika mycket skulle jag nog säga med ett fundamentalistiskt marknadsevangeliem, med tron på den fria konkurrensen som den allt drivande kraften i den nya Grottekvarnen:

*hur den eggjar, hetsar, sporrar,
sticker, stinger, gnager, borrar,
hur den sveder och den bränns!
Så kan Grottekvarnen snart
gå med rent helvetisk fart.*

Nog stinger Viktor Rydbergs ord fortfarande i dessa tider av gränslösa finanskriser och ofattbara skuldberg som obevekligen skjuts över på våra barn.

Jag har vuxit upp i det skrivna ordets epok men jag är inte säker på att jag längre lever i den. Det skrivna ordet har en viss tyngd, en viss permanens, kan inte lösas upp utan vidare, kan inte skvala oss förbi, måste kunna läsas om och om igen, kritiskt, granskande, vara öppet för tolkningar och omtolkningar. Det är så vi har vant oss vid att det ska vara. Det är så vårt samhälle formats.

Vad slag samhälle blir det när det skrivna ordet förlorar sin tyngd, ja egentligen sin betydelse som förmedlare av mening. När inga ord längre förmår väga tyngre än andra. När alla ord har samma låga värde.

Debattsidoskvalet, åsikterna och orden som staplas på varandra och sedan försvinner ut i cyberrymden och där ligger lagrade i tid och evighet, utan sammanhang, utan upphovsman, utan läsare. Varje sekund nya ord, nya uppdateringar.

Så vadan och varthän?

Jag vet inte.

Kanske mot ett samhälle där idéer inte betyder något längre.

Ett samhälle där Prometheus mediehanteras av Zeus.

Ett samhälle där fantasin har blivit ett varumärke.

Det skrivna och tryckta ordet har varit länken mellan det förflutna och nuet i vår civilisation, mellan erfarenhet och idé, mellan kunskap och vision, mellan dröm och verklighet. Jag har svårt att tänka mig

vad som skulle kunna ersätta det. Jag har svårt att tänka mig ett samhälle där det skrivna ordet inte längre betyder så mycket.

Jag vet, det är också ett samhälle där det skrivs mer än någonsin, där alltmer av det som skrivs finns på uppkopplingsbart avstånd.

Men var förs den strid som Viktor Rydberg trodde sig utkämpa? Var förs kampen mellan idéer och verklighet idag? I en värld där vi mer än någonsin behöver idéer för att möta verklighetens utmaningar. Där vi mer än någonsin behöver vara färdiga i konsten att vara människa.

Jag är tacksam för att Smålands Akademi har ett pris till Viktor Rydbergs minne.

Och för att jag har fått det.

Kyrkan berättar

Av Anita Liepe

Kyrkan berättar – en mycket allmänt hållen rubrik – och högst medvetet vald för att kunna utnyttja tillfället att ventilera några funderingar som alltmer kommit att uppta mig när jag av och till under årens lopp ägnat mig åt kyrkobyggnader ur främst byggnads-historisk synvinkel. Tankegångar som jag har insett att jag ingalunda är ensam om. För när åtskilliga av oss, kanske på semesterresan, kommer till en ny plats och får en stund över faller det sig ofta naturligt att titta in i ortens kyrka, även om det är vardag. Det vill säga om den är öppen vilket av säkerhetsskäl inte alltid är fallet. Även om det egentligen är en princip att kyrkan alltid skall vara tillgänglig måste i dagens samhälle tyvärr säkerhetstänkandet prioriteras. Men eftersom kyrkan många gånger är ortens stora sevärdhet är det åtminstone sommartid vanligt att församlingsbor finns till hands som vakter och guider.

Anledningarna till ett sådant spontant kyrkbesök kan vara flera. Det kan vara frågan om ett religiöst intresse eller ett kultur- och konsthistoriskt eller blott och bart en längtan efter en stunds stillhet och lugn. Drivkraften kan också vara nyfikenhet i största allmänhet eller en instinktiv förhoppning att kunna fånga upp något av bygdens särart och själ i den kanske månghundraåriga kyrkan och dess inredning och utsmyckningar. Att tänka och känna så är egentligen fullt logiskt. När kristendomen, då i form av den katolska kyrkan, i medeltidens början fått fotfäste här hos oss uppstod också behovet av värdiga och ändamålsenliga kultrum, det vill säga kyrkor. Till kyrko-bygget mobiliserades alla tillgängliga lokala resurser, antingen initiativet var den enskilde stormannens eller allmogekollektivets eller en kombination. Kyrkan och dess utsmyckningar och inventarier blev därmed ett uttryck för vad byggherrarna förmådde i kraft av rådande ekonomiska och sociala strukturer, naturtillgångar och geografiska förutsättningar. Eventuella omvärldskontakter och därmed influenser utifrån har också varit betydelsefulla. Detta gäller också för fortsättningen allteftersom behovet av förbättringar och förändringar uppstod. Så har det också blivit möjligt att genom kyrkobyggnaden ge uttryck för social status och betydelse, ibland mycket konkret. Tydliga

exempel är donatorsporträtt insprängda bland målningar med bibliskt innehåll. Samtidigt som generositet mot kyrkan skall jämna vägen för själens frälsning kan själva byggnaden och dess inventarier manifesteras samhällsställning och makt. Andligt och världsligt har stundom gått hand i hand utan att motsatsförhållanden för den skull behövt råda.

Om man lär sig iaktta och känna igen vissa karaktäristiska företeelser kan man också genom att ”läsa” själva byggnaden, dess förändringar och detaljer i inredningen också få antydningar om bygdens historia. Kyrkan kan därmed vara användbar som historiskt källmaterial eller i varje fall som vägvisare in i historien. Med sina utvecklingsstadier kan den ses som ett uttryck för den omgivande bygden genom olika historiska, sociala, politiska och ekonomiska situationer.

När det gäller svensk medeltid, det vill säga perioden 1050-1530, är det framför allt kyrkor och deras inredning som kan ge oss information om tidens arkitektur och konst. De bevarade profana motsvarigheterna är jämförelsevis obetydliga. Reformationen, som i Sverige betecknas som medeltidens slutpunkt, omvandlade i början av 1500-talet vårt land från katolskt till protestantiskt. Kung Gustav Vasa utnyttjade tillfället till att konfiskera en stor del av kyrkans egendom. Detta försvårade för den vanliga lilla landsförsamlingen att byta ut sina katolska inventarier mot nya och mer ”renlärigt” anpassade och därför behöll man mycket av det gamla. Några bildstormar som man kanske kunnat vänta sig blev det inte frågan om. Därför finns i Sverige påfallande mycket bevarat av medeltida träskulptur, trots att upplysningstidens 1700- och 1800-tal var betydligt mera hårdhänta än reformationstiden i fråga om att rensa kyrkorummen från otidsenliga inventarier.

Vad kan man nu rikta blickarna på om man med kyrkobyggnadens hjälp vill försöka komma den omgivande bygdens historia och kanske dess människor lite närmare. Det finns flera svar på frågan och jag vill ta några exempel.

En kyrkas ursprungliga storlek och senare om- och tillbyggnader kan ge antydningar om befolkningsunderlaget vid olika tidpunkter. Sambandet befolkningsökning – utbyggnad är naturligt men kyrkans ändrade funktion kan också vara en anledning. En från början liten gårdskyrka, byggd på godsägarens enskilda initiativ kan med tiden ha

blivit församlingskyrka och därmed behövt förstoras. Att kyrkan övergått från att vara enskild till gemensam egendom antyder ändrad social struktur och ändrade maktpositioner i den närmaste omgivningen. En annan kyrka kan förefalla att redan från början ha anlagts orimligt stor i förhållande till den samtida bebyggelsens omfattning. Då kan det finnas anledning att försöka spåra inflytande i socknen från kung, biskop eller frälse som velat manifesteras sin auktoritet genom en imponerande kyrkobyggnad. En tings- eller marknadsplats som ofta samlade mycket folk kan också ha motiverat en rymlig kyrka.

Själva byggnadsmaterialet kan också vara en informationskälla. I den tidigare medeltiden var konsten att bygga murar av sten i kalkbruk en nyhet som kommit till Sverige med kristendomen. Detta anses också gälla för stavbyggnadstekniken som karaktäriseras av väggar av stående virke, medan timringstekniken med virket liggande bör ha haft en äldre inhemsk tradition. Att bygga kyrkan i sten krävde ett hantverkskunnande som inte kan ha varit helt självklart på den svenska landsbygden. I stället måste man ha tvingats anlita expertis utifrån, vilket inte kan ha varit gratis. Alltså behövdes ekonomiska resurser. Många av våra allra äldsta kyrkor har av allt att döma varit byggda av trä i den ena eller den andra tekniken och har så småningom ersatts av mera statusbetonade stenbyggnader om ekonomin tillät det. Åtskilliga tidigmedeltida smålandskyrkor uppfördes av trä och många fick stå kvar långt fram i tiden innan de revs för att ersättas med nya. Andra fick ge plats för stenbyggnader redan under medeltiden. Även om ett ytterst obetydligt antal medeltida träkyrkor bevarats till våra dagar är många kända genom avbildningar och skriftliga handlingar. Närmare studium av denna byggnadsutveckling kan också ge betydande insikt i lokala ekonomiska utvecklingsmönster genom flera tidsperioder.

Byggnadsdetaljer med speciell utformning, till exempel stenskulptur, ornamenterade dörröppningar och inte minst valv av tegel som i medeltidens slutskede slogs över många kyrkorum ställde specialkrav på mur- och byggmästare. Valven blev ofta smyckade med målningar. Allt detta, tillsammans med dyrbara inventarier som träskulptur av hög kvalitet talar samma språk rörande rådande ekonomiska förutsättningar. Ibland har man kunnat få sina aningar bekräftade av bevarade skriftliga uppgifter om världsligt eller andligt

stormannainflytande som man kan se återspeglat i socknens kyrka i form av mecenatskap och generositet.

Det kan också vara intressant att försöka studera hur kyrkan placerades i förhållande till den samtida bebyggelsen. Detta är ofta möjligt eftersom kunskaperna om befolkningens utbredning i den senare järnålderns slutskede kan vara ganska goda. Ett kyrkobygge i anslutning till ett speciellt gårdskomplex pekar mot ett enskilt stormannainitiativ. Central placering i förhållande till flera bebyggelseenheter kan tyda på ett kollektivt initiativ, vilket i sin tur kan antyda något om bygdens sociala beskaffenhet vid tiden för kyrkobygget. Självfallet är detta teorier att hanteras med försiktighet och hänsyn till tänkbara mellanformer men de är likväl värda att beakta.

Som ett konkret och förhållandevis ”lättläst” exempel kan framhållas en detalj i Dädesjö gamla stenkyrka, daterad till 1200-talets mitt. En delvis igensatt och till fönster omgjord öppning i västgaveln antas från början ha varit avsedd som öppning till en empor, det vill säga herrskaps- eller stormannaläktare, i ett torn som dock aldrig blev byggt. Kyrkan har dessutom en målningsutsmyckning som gjort den både nationellt och internationellt ryktbar. Den äger även förnämliga träskulpturer. Fysiska lämningar av en tidigare träkyrka saknas men fynden av kristna gravar under 1200-talsbyggnadens murar tyder på att en sådan funnits. Stormannaintressen i bygden är kända från 1100-talets mitt och området är fornlämningsrikt. Ett annat exempel inom det kronobergska området är den tidigmedeltida stenkyrkan i Hemmesjö nära Växjö. Den har uppenbarligen planerats med ett torn som aldrig blev uppfört. Ett torn kan förutom att inrymma klockor också fungera som en påtaglig maktmanifestation. Vad gäller Hemmesjö tyder mycket på att domkyrkan tidigt hade ekonomiska intressen i socknen i form av jordegendomar. Detta kan ha haft betydelse för kyrkans utformning som trots avsaknaden av torn ändå i vissa detaljer framstår som exklusiv.

Det nu sagda får ses som exempel. Många fler frågor kan ställas och ges möjliga svar. Avsikten är att framhålla kyrkobyggnadens användbarhet i den historiska forskningen.

Medeltiden är inte den enda stora kyrkobyggnadsperioden i vår historia. Perioden 1760-1860 innefattar en ny ”byggboom” i kyrkobyggnadshistoriskt avseende. I Småland byggdes fler nya kyrkor än

någon annanstans i landet. Denna intensiva aktivitet har lämnat avtryck i form av ett stort antal så kallade tegnérlador, det vill säga stora, nyklassicistiska och sparsamt utsmyckade byggnader. Biskopen i Växjö 1824 - 1846, Esaias Tegnér, var förvisso en mycket pådrivande kraft i detta sammanhang, ett barn av sin tid och en förespråkare för sin tids ideal. Men fenomenet låg i tiden och många nybyggen var både planerade och projekterade innan Tegnér ens var påtänkt som biskop i Växjöstiftet. Befolkningen hade ökat kraftigt på landsbygden och man hade dessutom kyrkoplikt. De flesta gamla kyrkorna hade helt enkelt blivit för små. Upplysningstidens ideal var det rena kyrkorummet utan onödiga och distraherande utsmyckningar.

Denna senare period är i allmänhet väl dokumenterad vad gäller den lokala historien. Kyrkorna behöver inte tillmätas rollen av historiskt källmaterial. Men roar man sig ändå med att ställa lokalhistorien och omständigheterna kring kyrkobyggnadernas tillkomst mot varandra kan man mycket väl känna igen mönstret från medeltiden. Kyrkornas dimensioner, material, inredning, utsmyckning och placering i landskapet fortsätter att vara beroende av och därmed spegla lokalpolitiska, ekonomiska och sociala förhållanden. Det finns ett flertal exempel på hur stridigheter, inte minst angående placering, fördröjt projektering och nybyggnation. Ibland har ingenting skett förrän någon med makt och inflytande tagit initiativet och skänkt mark och därmed fått slut på diskussionerna. Ett närmast extremt exempel är Jäts församling söder om Växjö som trots ett otal beslut i frågan inte fick någon ny kyrka förrän in på 1900-talet då de nyklassicistiska idealen fått lämna plats för nationalromantiken. Det har också förekommit att ett till synes starkt allmogekollektiv vägrat nybygge och avgått med segern som i den lilla socknen Granhult. Förvisso skulle detaljstudier av omständigheterna kring vissa av tegnérladornas tillkomst kunna tillföra lokalhistorien ytterligare dimensioner.

Vår egen sekulariserade tid, då? Förvånande nog blev årtiondena efter andra världskriget ännu en stor kyrkobyggnadsepok. Under trettio år byggdes mer än trehundra femtio nya kyrkor. Detta var framför allt ett storstadsfenomen betingat av behoven i de växande städernas förorter.

Idag har takten mattats av och ett motsatt problem uppstått. Av och till diskuteras och verkställs även nedläggning och till och med

rivning av kyrkor. Skälen är naturligtvis ekonomiska och den upplevda meningslösheten i att underhålla kyrkor utan besökare. Samtidigt väcker sådana diskussioner starka känslor och möter protester, även hos de icke kyrksamma. Hur vår personliga religiositet än ser ut vill vi, av allt att döma instinktivt, inte berövas den koppling till och spegling av vår historia som kyrkobyggnaderna utgör.

Föreläsning i Tranås 2011

När ishockeyn kom till Småland – och Tranås AIF gick till allsvenskan

Av Lars-Åke Engblom

När Smålands Akademi gästade Tranås våren 2011 var det nästan exakt 50 år sedan landskapet fick sitt första allsvenska ishockeylag. Det smålandslag som till slut som lyckades göra en inbrytning i den Stockholms- och Norrlandsdominerande ishockeysporten var Tranås AIF, som i den avgörande kvalmatchen 1961 besegrade Tabergs SK inför 7000 huttrande åskådare på den gamla utomhusrinken i Tranås. Jubileet firades på biblioteket i Tranås med en välbesökt idrotts-historisk träff, som fick bilda upptakt till Akademiens årliga vår-sammankomst.

Att även idrotten har en plats i en sammanslutning som strävar efter att stärka den småländska identiteten är naturligt. Inom idrotten – och sportjournalistiken – lever landskapsgränserna fortfarande kvar. Samma vecka som Akademien kom till Tranås avancerade Växjö HC till elitserien i ishockey och i kvällstidningarnas sportbilagor började det talas om heta prestigeladdade smålandsderbyn mellan HV 71 från Jönköping och “Lakers” från Växjö. Liksom att Småland, jämte Stockholm, var det enda landskap, som hade två lag i högsta ishockeyserien. Inom ishockeyn har också pojkar från landskapets alla hörn under många år bildat ett slagkraftigt lag i “TV-pucken”, en trofé som Smålandslaget, med landskapslejonet på bröstet, hemfört ett flertal gånger.

Till träffen i Tranås kom två av de spelare, som kämpade på var sin sida i matchen 1961, Lars-Åke “Kitten” Andersson från Tranås AIF och Ove Jungåker från Tabergs SK. Även en av domarna, Lars Tegnér från Jönköping, fanns på plats, liksom en annan ishockeyveteran i Tranås, Hans Sanfridsson och Smålands Ishockeyförbunds nuvarande ordförande, Roland Lundqvist. Den dåvarande ordföranden, Gunnar Forsberg från Växjö, upplevde en av sina största stunder i Tranås, då det redan före matchen stod klart att Småland skulle få ett lag i

ishockeyns allsvenska serie, på den tiden uppdelad i en söder- och en norrgrupp. Tranås och Taberg toppade kvalserien och sista matchen i Tranås skulle bli helt avgörande. Tranås vann med 4-3 i en mycket snäll tillställning, enligt domare Tegnér, som bara behövde förpassa en enda spelare till utvisningsbåset. De båda lagen förbrödrades sedan i en gemensam och uppsluppen bankett på Tranås stadshotell.

Dittills hade många smålandslag förgäves försökt ta sig upp i ishockeysocieteten, såsom IK Stefa från Stensholm, Troja från Ljungby, Alvesta Skridskoklubb och inte minst Tranås AIF, som misslyckats i de allsvenska kvalen sex gånger innan det gick vägen 1961. Smålandslagen var länge handikappade av klimatet, men 1957 fick Tranås landskapets första konstfrusna ishockeybana, och ett par år senare stod Rosenlundshallen i Jönköping färdig som landets första inomhushall för ishockey. Idag finns bara i Småland inte mindre än 31 ishockeyhallar – de sex senaste invigdes hösten 2011.

Jubileet i Tranås handlade inte så mycket om ishockeyn idag som om de villkor som gällde före konstisbanornas och de stora pengarnas tid. Den som introducerade sporten i Småland var Gunnar Forsberg, ursprungligen stockholmare, sedermera välkänd köpman i Växjö. Forsberg hade spelat allsvensk bandy i IFK Växjö och var vice ordförande i Smålands bandyförbund, men kom konflikt med resten av styrelsegubbarna i Nässjö och Tranås och bestämde sig för att satsa på ishockeyn istället. Forsberg blev 1944 den förste ordföranden i Smålands ishockeyförbund och kvarstod – i praktiken oavsättlig – på denna post långt in på 1980-talet.

Om den temperamentsfulle och handlingskraftige Forsberg går många goda historier; i Tranås berättades om hur han i Växjö råkade träffa på den gamle landslagsspelaren i bandy, Sicke Jansson – som var där och sålde bandyklubbor – och direkt enrollerade honom i IFK Växjös ishockeylag. Den “pensionerade” bandystjärnan Sicke blev sedan Forsbergs viktigaste verktyg när denne försökte förmå idrottsföreningarna i främst Jönköpingstrakten och Kronobergs län att byta vintersport. Anförda av Sicke blev först IFK Växjö, sedan Tranås AIF och därefter IK Stefa i Stensholm småländska distriktsmästare. Sicke var över 40 år när han på 1950-talet kvalade till allsvenskan i sin nya sport. Redan 1929 hade han, 17 år gammal, debuterat i bandylandslaget, 1936 tävlade han också i kanot i Berlin-olympiaden, en märklig idrottskarriär.

Sicke var det många som mindes på Tranås-träffen, särskilt som han i Tranås AIF spelade både bandy och ishockey – ofta på samma dag. Det var en vanlig kombination på 1940-och 50-talen. Den som kunde åka skridskor prövade ofta på båda sporterna. Ishockeyn var inte lika tuff på den tiden, slagskotten var inte uppfunna och tacklingarna måttliga. Ishockeyspelarna var inte heller så väl skyddade. En av bilderna som projicerades i Tranås visade t.ex. en ishockeymålvakt, som på huvudet hade en keps, inget annat ...

En annan målvakt som det talades om var Lage Jäderholm, som hade en nyckelroll i Tranås AIF i matchen mot Taberg för femtio år sedan. Lage var på 1950-talet given som målvakt i det landskapslag som regelbundet spelade mot grannlandskapen, men drabbades av polio och beredde sig på att sluta med allt vad idrott hette. Han ville dock annat och lyckades efter en intensiv och målmedveten träning ta sig tillbaka till isbanorna igen. Lage fick alltså kröna sin karriär med att bli allsvensk ishockeymålvakt och var den som hissades högst av de glädjerusiga supportrarna efter vinsten mot Taberg. Lage är inte längre i livet, men sonen Anders kunde på träffen i biblioteket berätta om pappans kamp för att, med idrottens hjälp, övervinna sin sjukdom. Lage fortsatte senare som domare i många år.

Lage Jäderholm och Sicke Jansson var två av de uppsvenska spelare som den idrottsbitne direktören Fredrik af Klercker i Stensholm utanför Huskvarna lockade till sin fabrik och sitt ishockeylag i början av 1950-talet. Han skapade med hjälp av Sicke och Lage och några landslagsspelare från Stockholm ett i Götaland oslagbart lag, som sånär hade gått till allsvenskan redan 1951. IK Stefa uttyddes i folkmun "IshockeyKunniga Stockholmare Erhålla Förmånlig Anställning", men stommen bestod av stensholmare med förflutet i Hakarpspojknarnas nedlagda bandytag. Stefa tog upp ishockeyn på programmet 1947, fyra år senare kvalade man till allsvenskan. Det var snabba ryck i ishockeyns barndom i Småland.

Till brukssamhället Stensholm förlades både landskamper och landskapsmatcher och förbundsordföranden Forsberg var en ofta sedd och kär gäst i smålandshockeyns "Mekka" på den tiden. Men 1955 flyttade företaget från orten, därmed var Stefas storhetstid över, men ishockeyintresset var tänt i södra vätterbygden, liksom i Tranås, Växjö och så småningom i hela Småland.

Om IK Stefas öden kunde undertecknad berätta, som uppvuxen i Stensholm och IK Stefas siste ordförande. Klubben slogs 1967 samman med Vättersnäs IF till Vätterstads IF. Fyra år senare gick Vätterstad och Husqvarna IF samman till HV 71, idag en av landets ledande ishockeyklubbar som fyra gånger vunnit det svenska mästerskapet och som 2011 alltså får sällskap av ytterligare ett smålandslag i den högsta ishockeyserien.

Med 31 ishockeyhallar och två lag i elitserien har Småland blivit landets ledande ishockeylandskap. Det kunde vara värt det akademiska firandet på Tranås bibliotek.

Inträdestal år 2011

När jag blev småländsk

Av Erika Lagerbielke

Kära akademiledamöter – glad och hedrad står jag nu i begrepp att inträda i den mest illustra av akademier. Jag är formgivare, nog mest känd för mitt nära trettioåriga samarbete med Orrefors. Jag tänkte berätta om hur det kom sig att en flicka från Stockholm blev småländsk.

En synnerligen kall och snöig januaridag kom jag för första gången till Orrefors Glasbruk. Jag gick tredje året på Konstfack och hade erövat Orreforsstipendiet, nu kom jag med rälsbussen från Nässjö för att börja mitt arbete. Glas har fascinerat mig sedan jag var liten. Det började med upplevelsen av en glasveranda på Gotland. Världen utanför blev en annan när man kikade genom de blå rutorna, de röda rutorna och när man stod på tå och tittade genom de gröna. Minnet är kroppsligt, jag stod på tå och jag böjde knä. Upp, ner – grön, röd, och åt sidan den magiska blå.

När jag så småningom började på Konstfack tog jag snabbt möjligheten att prova på att blåsa glas. Som student i industridesign var jag inte knuten till något speciellt material, men glaset blev mitt. Ögats längtan efter glasets genomskinlighet, en förälskelse i den färgintensitet som bara glas kan ha och handens förvärvade aning om glashantverkens möjligheter, skickade mig sedan till Småland med rälsbussen.

Mitt möte med glasbruket blev mötet med de människor som är glasbrukets stora tillgång. Det var inte så lätt i början. Det var småländska och stockholmska, det var deras och mina fackuttryck. Det var att bevisa sin nytthet, det tog sin tid att bli accepterad men så småningom har jag blivit ganska småländsk. Jag har lärt mig om tolerans och solidaritet och om absolut rättvisa. Jag behövde inte lära mig envishet, det har jag en smålänningens ord på. Jag lärde mig med tiden att uppfatta och uppskatta det lilla småländska leendet. Det där som bara syns som en glimt i ögat, men som kan rymma så mycket

uppskattning. De har inte hjärtat på tungspetsen precis, mina småländska kamrater. Att jag gjorde entré iförd en lång kappa i grön sammet, broderad på ryggen med en fisk i silverglitter, gjorde kanske inte den första tiden enklare. Idag har jag en mer nedtonad klädstil och bryter vid behov på glasblåsarmål.

En av de första som bjöd in till arbetsgemenskap var Hans Johansson på Sandviks Glasbruk i Hovmantorp, ett systerglasbruk till Orrefors. Hans är en av de skickligaste glasarbetare som jag har träffat, en god pedagog och en redig människa. Han lärde mig allt jag kan om glas. Vi utvecklade ett samarbete som kunde vara ganska ordrikt när det gällde att diskutera bästa metoden för att utveckla glasbruket, vi hade många synpunkter på det. Hans var aktiv i facket och i företagets styrelse och visste vad han tyckte. Jag var ung och visste allt om allting. Oj, vad vi pratade! Men det behövdes inga ord alls när det kom till glastillverkningen. En min, en gest, man bara vet.

Hasses generositet när det gällde att visa vad han kunde göra med glas var oändlig, en rik källa att ösa ur och att bearbeta. Tillsammans utvecklade vi mycket vackert glas, men ett av de första blev faktiskt det största. Jag hade som uppgift att utveckla ett ungdomligt vinglas. Svårt förälskad i alla sorters gammaldags glastekniker visste jag att man kunde få in en luftblåsa i benet på ett vinglas, men det kändes inte tillräckligt spännande. Ett färgtillägg skulle vara roligare. Jag frågade helt naivt om inte luften i benet kunde var blå. Luft kan ju inte vara blå, så dumt! Men Hasse ställde upp på att prova och till sist färgade vi hela hyttan blå. Sedan blev vi förbjudna att fortsätta med något så meningslöst.

Med småländsk envishet arbetade Hasse vidare, fast i hemlighet och på fritiden. Jag tror att det i och för sig handlade om att han var intresserad av problemet och att han trodde på idén, men kanske nästan lika mycket att han inte gillade att bli tillsagd vad han fick och inte fick göra. I samarbete med mekanikern Einar Liljegren arbetades visionen och tekniken så småningom samman till en fantastisk produkt. Ett vinglas med en färgad droppe innesluten i benet – vi kallade det Intermezzo. Det var inte precis alla som trodde på produkten, den var ganska annorlunda, en främmande fågel både i Orrefors sortiment och Sandviks produktion. Nu har Intermezzo status av internationell klassiker och är en av Orrefors bäst säljande serier någonsin. Själv räknar jag Intermezzo som en av de finaste produkter jag har ritat.

Intermezzos färg är blå, men serien tillverkas numera även med droppen i frostat vitt. – Den är fin, den är som månljus, sade en av glasarbetarna.

I hyttan i Orrefors lärde jag känna Juhani Karppinen, vi var på sitt sätt nybörjare samtidigt. Juhani började som glasarbetare på Orrefors långt före mig, men mycket plötsligt, faktiskt över en natt, fick han överta mästaruppdraget i Expoverkstaden i Orrefors. Ett hyttpass kan vara ganska dramatiskt när en konstnär har sin vision och glasblåsaren har viljan men inte erfarenheten. Vilja och skicklighet kom ganska snabbt i fas i det här fallet, men ett hyttpass med Juhani hade alltid mycket nerv. Ibland hände det att pipan flög i putslådan med kraft och uttrycken som följde den var också rätt kraftfulla. Juhani kom att bli den som framställde alla mina konstglasobjekt under de första tio åren, han förstod alltid precis hur jag menade och gjorde som jag tänkte.

Det varma glaset har sin karaktär och det kalla har sin. Slipningen blev efterhand en allt viktigare del av mitt uttryck i arbetet med konstglas. Tillsammans med Inge Mauritzson, Kent Sjökvist och Gert Johansson gjorde jag i början av 00-talet underbara helslipade skulpturer. Med hjälp av deras hantverkskunnande fick jag möjlighet att utveckla ett personligt skulpturalt uttryckssätt. I synnerhet Gert Johansson tänker tredimensionellt på ett sätt som jag aldrig riktigt lyckats med. I maj 2011 fick jag hjälp av Gert att fånga stjärnglans i den glasskiva som kröner Växjö stifts nya kråkla. I glasrikets egen biskopsstav ska Betlehemsstjärnan förstås vara gestaltad i gnistrande Orreforskristall. Det känns bra att ha många år av samarbete i ryggen för en sådan uppgift. Biskop Jan-Olof Johansson säger att kråklan ska användas i generationer. Domkyrkan är medeltida. Perspektivet hisnar, man vill gärna skapa något utöver det vanliga. När jag samarbetar med Gert känns det fullt möjligt.

Man kan vara småländsk utan att var smålänning. Efter nästan trettio år på glasbruken och numera även i samarbete med den småländska möbelindustrin västerut i Lammhult och Värnamo är åtminstone ett av mina ben fast rotat i Småland. Mitt stockholmska jag har speglats mot småländska karaktärsegenskaper som redighet och envishet och tagit intryck därav. När jag nu blir invald i Smålands Akademi är jag inte bara överväldigad och hedrad utan också helt enkelt – hemma.

Ledamöter av Smålands Akademi år 2011

Ordinarie ledamöter:

Tomas Arvidsson, Stensviksvägen 24 E, 392 47 Kalmar (Stol 1)

Brigitte Kühne, Högsby-Århult 107 579 93 Grönskåra (Stol 2)

Jan-Olof Johansson, Östrabo, 352 40 Växjö (Stol 3)

Elisabeth Hjortvid, Ärnäs, 593 96 Västervik (Stol 4)

Ingrid Nettervik, Fogdegatan 9, 352 36 Växjö (Stol 5)

Stol 6 vakant

Erika Lagerbielke, Folkungagatan 102, 116 30 Stockholm (Stol 7)

Stefan Edman, Almvägen 10, 459 Ljungskile (Stol 8)

Lennart Johansson, Berghallagatan 17, 352 40 Växjö (Stol 9)

Birgit Carlstén, Carlsténsgården, Gärde, Häradsvägen 243,
793 50 Leksand (Stol 10)

Ulf Beijbom, Vallgatan 3, 352 34 Växjö (Stol 11)

Lars-Åke Engblom, Stjärnstigen 25, 561 35 Huskvarna (Stol 12)

Odd Zschiedrich, Källargränd 4, 111 29 Stockholm (Stol 13)

Birgit Friggebo, Kungstensgatan 56, 1 tr, 113 29 Stockholm (Stol 14)

Magnus Gustafsson, Genestorp Häringegård, 360 47
Värends Nöbbele (Stol 15)

Peter Aronsson, Herrgårdsvägen 2, 360 62 Gemla (Stol 16)

Stol 17 vakant

Katarina Dunér, Sandgatan 12, 223 50 Lund (Stol 18)

Seniora ledamöter

Lars Bergquist, Nybrogatan 77, 114 04 Stockholm

Christina Hamrin, Västra Storgatan 27, 553 15 Jönköping

Gunnar Hillerdal, Midvintervägen 3, 352 60 Växjö

Margareta Strömstedt, Tantogatan 71, 118 42 Stockholm

Marian Rittsel-Ullén, Sicklingsvägen 11, 122 46 Enskede

Olle Wingborg, Personnevägen 102, 129 49 Hägersten

Hedersledamöter

Lars-Olof Larsson, Underfångsvägen 14, 352 51 Växjö

Stig Tornehed, Stamvägen 15, 352 53 Växjö

Anders Wejryd, Svenska kyrkan, 751 70 Uppsala

Korresponderande ledamöter

Margareta Nilson, Fallen 402, 810 65 Skärplinge

Carl Axel Petri, Stattutgatan 14, 554 47 Jönköping

